
ХРОНІКА

МІЖНАРОДНА КОНФЕРЕНЦІЯ “МЕНОНІТИ В ІСТОРІЇ ЦАРСЬКОЇ РОСІЇ І СРСР”

28 вересня 2002 р. в Запорізькому державному університеті відбулася конференція, присвячена історії менонітів царської Росії і Радянського Союзу. Основу її програми склали доповіді стипендіатів, які отримали гранти на проведення досліджень з історії менонітів: М.В.Романюк – аспірант кафедри історіографії, джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін ЗДУ; Н.В.Осташева-Венгер – доцент кафедри загальної історії Дніпропетровського національного університету; О.І.Безносів – старший викладач тієї ж кафедри; О.В.Безносова – науковий співробітник Інституту українсько-німецьких досліджень Дніпропетровського національного університету; М.В.Крилов – доцент кафедри географії України Мелітопольського державного педагогічного університету.

В роботі конференції також взяли участь українські та зарубіжні вчені: Харві Дік – професор історії Університету Торонто, Канада; Джон Стейплз – доцент Державного університету у Фредонії – штат Нью-Йорк, США; Пол Тейвз – професор історії Пасіфік університету, Фрезно, Каліфорнія, США; Пітер Классен – професор історії Державного університету у Фресно, Каліфорнія, США; О.С.Тедєєв – директор Державного архіву Запорізької області; В.З.Гришак – проректор з наукової роботи і міжнародного співробітництва ЗДУ; А.І.Карагодін – професор кафедри історіографії, джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін ЗДУ; Ю.П.Князьков – доцент тієї ж кафедри; С.Р.Лях – професор, завідувач кафедри історії України ЗДУ; С.Й.Бобилєва – завідувач кафедри загальної історії Дніпропетровського національного університету; Ел Хіберт – директор Молочанського менонітського культурного центру.

Особливий інтерес викликала доповідь **Наталії Осташевої-Венгер** “Виникнення та розвиток менонітського підприємництва в умовах “особливої” економічної зони менонітських колоній (перша половина XIX ст.)”. Проаналізувавши статистичні та звітні матеріали щодо розвитку ремісництва та підприємництва в менонітських колоніях Півдня України в першій половині XIX ст., дослідниця прийшла до висновку, що виникнення підприємництва менонітів проходило в умовах “особливої економічної зони”, яка створилася в процесі розвитку колоній. Ця “особлива” зона характеризувалася динамічним розвитком товарно-грошових відносин та консервувалася характерною для менонітів замкнутістю колоній. При цьому меноніти завдячували успіхам підприємництва не тільки пільгам і умовам, створеним для них царським урядом, а й у великій мірі особливій мотивації своєї економічної діяльності – менталітету та релігії. У цілому дослідниця виділяє 3 етапи в розвитку підприємництва на території менонітських поселень. Перший період (1804-1814 рр.) характеризується легітимацією та виникненням підприємницької діяльності; другий (1814 р. – кінець 30-х років XIX ст.) – це період найбільш динамічного екстенсивного розвитку ремісничої діяльності, період нагромадження капіталів та виникнення перших фабричних підприємств; третій період (1840-і роки XIX ст. – 1862 р.) ознаменував новий якісний рівень розвитку підприємництва, це період інтенсивного освоєння економічного простору, формування “кантональних зон”, посилення інтеграційних процесів та період більш тісної взаємодії “особливої” зони та макрозони.

Цікавою, емоційною, добре проілюстрованою була доповідь **Харві Діка** “Яків Нойфельд та доля менонітів в Радянському Союзі 1919-1949”. Я.Нойфельд, який був головою відділення Менонітського Союзу села Гнаденфельда в 1920-х роках, 5 років провів в таборах ГУЛагу, був свідком депортації менонітів з Молочної. Його описи дають дослідникам можливість осягнути дух епохи, побачити історичні події очима реальних учасників подій, глибше зрозуміти мотивацію дій менонітської меншини в

кризових ситуаціях, яка впливала зі специфіки світосприйняття цієї групи. Доповідь Х.Діка ще раз довела важливість врахування людського виміру в конкретних історичних дослідженнях, який змушує корегувати усталені погляди та уявлення.

Доповідь **Олександра Безносова** “Миколайпільські менонітські поселення в період громадянської війни (1918–1920)” була присвячена трагічним сторінкам історії менонітів. Миколайпільські поселення пережили семикратну зміну влади, і кожна з армій, незалежно від політичної орієнтації, приносила колоніям розорення та руйнування. Дослідник навів уточнені дані щодо жертв громадянської війни серед менонітського населення.

Метою доповіді **Марини Романюк** “Деякі аспекти соціально-економічного розвитку менонітських колоній Півдня України, 1840–1917” було уточнити місце та роль менонітів в соціально-економічному розвитку Півдня України наприкінці XVIII ст. – у 1917 р. Дослідниця наводила численні факти участі менонітів під керівництвом І.Корніса в державних програмах по підвищенню сільськогосподарської та ремісничої культури місцевих державних селян та представників інших народностей, наприклад, ногайців. Так, у 30–50-х роках XIX ст. меноніти брали в свої господарства українську молодь та вчили її сільському господарству, садівництву тощо. За це менонітські сім’ї отримували від держави премії в розмірі 100-150 рублів “на обзаведення”. Меноніти також вчили державних селян Бердянського та Мелітопольського повітів саджати картоплю, вони були першими в Південній Україні, хто зробив шовківництво галуззю господарства, за що отримували від держави премії та медалі. Особливу увагу в своїй доповіді М.Романюк приділила проблемі уточнення дати заснування заводу сільськогосподарських машин Леппа і Вальмана. Дослідниця спиралася на численні архівні матеріали, зібрані нею в Державному архіві Запорізької, Дніпропетровської та Одеської областей, а також в Російському державному історичному архіві в Санкт-Петербурзі.

Доповідь **Оксани Безносової** “Меноніти та катеринославське православне духовенство (друга половина XIX ст. – 1917 р.)” відкрила світ непростих відносин між двома конфесіями, з яких одна спиралася на потужний адміністративний ресурс, а інша виявила неабияку життєву силу. Показано, що православне духовенство доброзичливо ставилось до менонітів аж до 70–80-х років XIX ст., коли ті розгорнули активну і успішну місіонерську діяльність серед православного населення. Відтоді православне духовенство вживає таких жорстких заходів, як розслідування місіонерської діяльності менонітів із залученням таємної поліції, відмови у реєстрації нових молитовних будинків, ініціювання недовіри і підозрілості до “російських німців” у ході антигерманської кампанії під час Першої світової війни.

Джон Стейплз у своїй доповіді “Йоган Корніс у справі Варкентина” торкнувся проблеми, болючої для менонітської громади XIX століття, принаймні для найбільш консервативної її частини, що викликає чимало суперечок серед сучасних вчених – проблеми, яка була пов’язана із співвідношенням релігійної і світської влади в менонітських общинах та втручанням держави у внутрішнє життя і самоврядування колоній. Суперечка, описана в доповіді Джона Стейплза, почалася з того, що у жовтні 1837 р. Йоган Корніс та кілька старійшин менонітських приходів звернулися з петицією до царя Миколая I, в якій просили підтвердити Жалувану Грамоту 1800 року (в зарубіжній історіографічній традиції цей документ відомий як “Хартія Привілеїв” або “Менонітська Хартія”), яку самі меноніти розцінювали мало не як свою конституцію. Але це було зроблено без відома старійшини Великого фламандського приходу Якова Варкентина, який звернувся зі скаргою в Опікунський комітет. Його та інших консервативних членів Великого фламандського приходу дратували економічні реформи І.Корніса. Старійшини вбачали у вимогах царської влади вести зразкові господарства та запроваджувати, наприклад, нові методи обробітку землі посягання на їх релігійні свободи. Менонітам, які традиційно називали себе “тихими на землі” та прагнули відходити від турбот світського життя, було не так вже й легко “примиритися з роллю зразкових поселенців”. Проте Джон Стейплз наполягає, що було б помилкою зводити цю суперечку виключно до боротьби між релігійною владою, яку відстоював

Варкентин, та світською владою, яку відстоював Корніс. Він зауважує, що насправді вирішувалося питання, чи може держава втручатися у справи менонітських приходів, і що справа Варкентина проливає світло на еволюцію політичного життя у менонітських громадах Півдня України в першій половині XIX ст.

Микола Крилов у своїй доповіді “Розвиток малонаселених форм розселення менонітів на території Бердянського та Мелітопольського повітів” прозвітував про комплекс історико-географічних досліджень, які відтворюють історію виникнення і точне місцезнаходження менонітських хуторів, економій, маєтків, промислових селищ тощо. На матеріалах ЦДІА (Санкт-Петербург) і Державного архіву Запорізької області описано понад 30 таких хуторів Акимівського і Мелітопольського районів Запорізької області та Іванівського району Херсонської області, які на сьогодні зникли або злилися з іншими населеними пунктами. За результатами експедиції складена карта розташування уцілілих менонітських споруд і цвинтарів.

Наприкінці конференції відбулася дискусія “за круглим столом”, присвячена темі “Історія менонітів в Україні як ключ до розуміння найважливіших проблем радянської історії”.

К.С. Лях

ЧЕТВЕРТІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА Д.П. ПОЙДИ

Вже кілька десятиліть на історичному факультеті Дніпропетровського національного університету, який незабаром відсвяткує своє 85-річчя, існує наукова школа істориків-аграрників. Започаткував її наш земляк, відомий український історик-аграрник, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник вищої школи України Дмитро Павлович Пойда (1908–1992), який був одним з провідних фахівців аграрної історії України пореформеної пори, авторитетним ученим, що більшу частину свого життя віддав науковим студіям, присвяченим вивченню соціально-економічних і політичних аспектів розвитку українського села, пошукам нових форм і методів дослідницької роботи, висвітленню складних питань вітчизняної історії XIX – початку XX століть.

Вшановуючи пам'ять відомого українського науковця, колектив кафедри російської історії ДНУ у 1993 р. започаткував проведення наукових читань, присвячених дослідженню маловідомих проблем аграрної історії України та Росії. Такі читання на історичному факультеті ДНУ були проведені восени 1995 та 1998 рр. Кожного разу вони викликали неабиякий інтерес наукової громадськості Придніпров'я та України в цілому, оскільки серед їх учасників було чимало відомих у нашій державі вчених, які вивчають аграрну історію як українців, так і сусідніх з ними народів.

22 листопада 2002 р. історичний факультет ДНУ зустрічав гостей, що прибули для участі у чергових, IV наукових читаннях з питань аграрної історії України і Росії, організованих вдячними учнями на пошану пам'яті свого Вчителя. В роботі наукових читань взяли участь близько 40 істориків-аграрників і фахівців інших профілів історичної науки, які представляли Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Ізмаїл, Кривий Ріг, Черкаси, Чернігів та інші міста і регіони України. Серед учасників читань було 5 докторів історичних наук та професорів, понад 20 кандидатів наук і доцентів, аспіранти, молоді науковці та краєзнавці.

Наукові читання відкрив декан історичного факультету ДНУ проф. **С.І.Світленко**. У своєму вступному слові він привітав учасників читань, познайомив з історією їх проведення на факультеті, розповів про головні здобутки історичної науки в ДНУ за останні роки, наголосивши, що історики мають нести відповідальність за стан своєї науки, а відтак звертати пильну увагу як на пошук можливості усвідомлення і висвітлення реальних фактів і подій історії, так і на розробку та вдосконалення механізму їх пізнання.